

УДК 911.3:331.5:338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.35>

Турло Н.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Мархонос С.М.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства,
Національний авіаційний університет

БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОР ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

У статті розглянуто тенденції динаміки українського безробіття, проаналізовано сучасний стан безробіття в Україні, виявлено, що ситуація на ринку праці України нині перебуває під впливом складних економічних та політичних умов, визначено шляхи скорочення безробіття в Україні завдяки розвитку сфери туризму, визначено особливості комплексної державної та регіональної політики, яка повинна включати реалізацію заходів зі створення додаткових робочих місць, удосконалення податкового законодавства у напрямку розвитку підприємництва і, як наслідок – підвищення фактичного рівня зайнятості та доходів населення. Досліджено, що туризм створює робочі місця в суто «туристських» галузях, в суміжних, а також в галузях індустрії, безпосередньо не пов'язаних з туризмом, що ілюструється ефектом мультиплікатора, чисельність зайнятих в туризмі постійно зростає, подальший розвиток туризму в країні вимагає підготовки більшої кількості фахівців, що підвищує загальний рівень освіти працездатного населення.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість і безробіття, сфера туризму, туристичний ринок, працересурсний потенціал туристичної сфери.

БЕЗРАБОТИЦА В УКРАЇНІ І РОЗВИТКЕ ТУРИЗМА КАК ФАКТОР ЕЕ СНИЖЕНИЯ

Турло Н.П., Мархонос С.М.

В статье рассмотрены тенденции динамики украинской безработицы, проанализировано современное состояние безработицы в Украине, выявлено, что ситуация на рынке труда Украины сейчас находится под влиянием сложных экономических и политических условий, определены пути сокращения безработицы в Украине благодаря развитию сферы туризма, определены особенности комплексной государственной и региональной политики, которая должна включать реализацию мероприятий по созданию дополнительных рабочих мест, совершенствованию налогового законодательства в направлении развития предпринимательства и, как следствие – повышение фактического уровня занятости и доходов населения. Доказано, что туризм создает рабочие места в сугубо «туристских» отраслях, в смежных, а также в отраслях промышленности, непосредственно не связанных с туризмом, что иллюстрируется эффектом мультипликатора, численность занятых в туризме постоянно растет, дальнейшее развитие туризма в стране требует подготовки большего количества специалистов, повышает общий уровень образования трудоспособного населения.

Ключевые слова: рынок труда, занятость и безработица, сфера туризма, туристический рынок, трудовые ресурсы, потенциал туристической сферы.

UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND TOURISM DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ITS REDUCTION

Turlo Natalia, Markhonos Svitlana

The article examines the trends of the dynamics of Ukrainian unemployment identified ways to reduce unemployment in Ukraine through the development of tourism. New contradictory trends in the dynamics of Ukrainian unemployment require their reflection and consideration in developing an adequate employment policy in the labor market. Therefore, the topic chosen for consideration is important and relevant. Over the past few years, unemployment has repeatedly been reflected in the works of scientists and practitioners. However, in spite of significant global and domestic research, the problems of unemployment are still insufficiently studied. This leaves room for further research. The main purpose of the study was to identify ways to reduce unemployment in Ukraine. To achieve this goal, the following research tasks were put: analyze the current state of unemployment in Ukraine; to propose ways to minimize unemployment in the country. its relative magnitudes, rates of growth and increment. As a result of the study, it was found that the situation on the Ukrainian labor market is now under the influence of difficult economic and political conditions. A significant role in solving the problem of unemployment can play the development of tourism. The tourist market of Ukraine, though at a somewhat slow pace, begins to improve its performance. Positive development of the tourist business of Ukraine in the direction of Euro integra-

tion is possible only due to reforming this industry and adapting its functioning to European standards. The communication component of the tourist service is provided by staff at almost all stages of service and is a powerful factor in the activation of tourists. Dynamics of the industry (technological, marketing, information and other innovations) requires an appropriate dynamic training system capable of working at the level of world and European standards. Evaluating the role and place of tourism in solving the problems of staffing, employment and reducing unemployment it can be stated that: 1) tourism is a powerful generator of employment, because it is characterized by the specificity of the multi-sectoral system. Tourism creates jobs in purely "tourist" industries, in adjacent industries, as well as in industries that are not directly related to tourism, as illustrated by the multiplier effect; 2) the number of people employed in tourism is constantly increasing.

Keywords: labor market, employment and unemployment, tourist sphere, tourism market, labor-saving potential of the tourism sector.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного стану розвитку вітчизняної економіки та важливою характеристикою конкурентоспроможності ринку праці є безробіття. Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою [1, с. 49]. Зростання безробіття створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростають ризик соціального напруження, додаткові витрати на підтримку безробітних. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя. Оптимальний шлях вирішення окресленої проблеми полягає у пошуках зниження рівня безробіття до мінімуму, сприятливого для нормального і безперебійного функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фундаментальних еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних учених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, А. Пігу, А. Маршалла, А. Оукена, Г. Стендінга, Е. Лібанової, В. Петюха, В. Васильченка, Є. Качана, А. Колота та ін. Впродовж останніх років проблеми безробіття неодноразово знаходили своє відображення у працях вчених і практиків, серед яких В. Галицький, І. Гнибіденко, О. Лисюк [1], І. Моцін, Ю. Маршавін, М. Папієв, К. Семенова [2], Л. Шиян тощо. Шляхи мінімізації безробіття розглядали також такі українські дослідники цього питання як П. Нікіфоров, А. Вольська, І. Петрова, А. Казановський, О. Котляр, В. Костиков, О. Рузавіна, В. Федоренко та інші. Плідні спроби створення цілісної теорії ринку праці, розроблення її наукового інструментарію належать В. Буланову, С. Дятлову, С. Кузьміну, С. Мочерному, А. Нікіфоровій, І. Прибитковій,

Л. Шевченку. Економічні аспекти проблеми зайнятості активно розробляють С. Бандур, В. Геєць, Т. Заславська, Е. Лібанова, В. Мандибур, І. Маслова, Б. Нагорний, В. Пилипенко, Г. Соколова та інші. Організаційні аспекти регулювання зайнятості аналізуються у роботах С. Дзюби, О. Хомри. Проте незважаючи на значний загальносвітовий та вітчизняний науковий доробок, проблеми безробіття й нині недостатньо вивчені. Це залишає місце для подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка сучасного стану безробіття та визначення факторів зменшення його рівня в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники: 1) структурні зрушення в економіці, що призводять до масштабних змін у структурі й кількості попиту на робочу силу; 2) зниження темпів економічного розвитку спричиняє зменшення кількості робочих місць, порушення збалансованості між чисельністю працівників і кількістю робочих місць; 3) недостатній сукупний попит; 4) інфляція, яка викликає скорочення капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення. Це призводить до збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу; 5) співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працездатних технологій; 6) сезонні коливання виробництва, що викликають зміни у попиті на робочу силу; 7) науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили [2, с. 107].

Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані та тягне за собою багато негативних наслідків: посилення соціальної напруги; зростання кількості психічних захворювань; посилення соціальної диференціації; загострення криміногенної ситуації; падіння трудової активності; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; падіння життєвого рівня населення; зростання витрат на допомоги безробітним.

Основні показники ринку праці України відображено в табл. 1.

Таблиця 1. Показники ринку праці України за 2014-2018 рр.* [3]

Роки	Всього населення, тис. осіб	Економічно активне населення, тис. осіб	Безробітне населення, тис. осіб	Рівень безробіття, %	Зареєстрованих безробітних, тис. осіб
2014	42928,9	19035,2	1847,1	9,7	458,6
2015	42760,5	17396	1654	9,5	461,1
2016	42584,5	17303,6	1677,5	9,7	407,2
2017	42386,4	17193,2	1697,3	9,9	352,5
2018	42153,2	17296,2	1577,6	9,1	341,7

*без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення нараховує 1577,6 тис. осіб. Серед безробітних майже 60%, або 943 тис. особи чоловічої статі. При цьому, найбільше українців, які не мають роботи, проживають у містах – близько 67% (1063 тис. осіб). Водночас рівень безробіття у сільській місцевості був на 0,6 відсоткових пункти вищим порівняно з міськими поселеннями та становив 9,2%.

Найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку, зафіксовано у Луганській (16,0%) та Донецькій (14,4%) областях. Ще у 14 регіонах рівень безробіття перевищує середній показник по Україні. Найнижчий відсоток безробітного населення по відношенню до загальної чисельності осіб працездатного віку у Харківській області – 5,5%. У зв'язку з цим виникають порушення пропорцій регіонального соціально-економічного розвитку, що збільшує нерівність між регіонами та сприяє значній маятниковій трудовій міграції й міграції закордон.

У 2018 році в Україні спостерігалось зниження рівня безробіття порівняно з 2014-2017 рр. Згідно із даними статистики, у січні-грудні 2018 року рівень безробіття серед економічно активного населення (розрахований за методологією МОП) становив 8,8%, або знизився на 0,7 відсоткових пункти порівняно з 2017 роком. Серед осіб працездатного віку рівень безробіття є дещо вищим і склав 9,1% проти 9,9% у 2017 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка рівня безробіття в Україні (за методологією МОП) [3]

Рік	Рівень безробіття серед населення у віці 15-70 років, %	Рівень безробіття серед працездатного населення, %
2014	9,3	9,7
2015	9,1	9,5
2016	9,3	9,7
2017	9,5	9,9
2018	8,8	9,1

Позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, оскільки існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реалії безробіття в країні: статистика не враховує часткову зайнятість, неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» і не стоять на обліку в службі зайнятості, ті хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими, а також неправдива інформація з боку безробітних.

При цьому статистика не враховує, що саме через відсутність роботи залежно від сезону за кордоном працює 2,5-4,0 млн. наших співвітчизників [4]. Не включаються до складу безробітних селяни, які живуть лише із присадибного господарства, ні ті, котрі працюють на "чверть ставки", ні ті, хто мають тимчасові підробітки. Досить важливим в аналізі проблем безробіття є врахування середньої тривалості пошуку роботи, оскільки цей час показує перебування людини у стані безробіття.

Довготривале безробіття призводить до значних витрат держави на соціальний захист та забезпечення безробітних, втрати безробітними професійно-кваліфікаційних знань та вмінь, втрати активності в пошуках роботи і небажання в подальшому працювати; довготривале безробіття є однією з причин розшарування населення та маргіналізації його частини. В Україні в період 2014-2018 рр. середня тривалість пошуку роботи коливалася в межах 5-7 місяців. Необхідно відмітити, що частка тих, хто здійснював пошук роботи впродовж 12 місяців і більше скорочувалась до 2014 року з встановленням зазначеного показника на рівні 12,8% з наступним різким зростанням до значення 26,7% у 2017 році (у 2018 р. вона становила 21,6%) [3]. Наведені дані засвідчують негативну тенденцію перебування безробітного населення України у стані безробіття, що є критичним явищем у відношенні до характеристик безпечності ринку праці.

Упродовж 2018 р. кількість вільних робочих місць (вакантних посад), яку могли запропонувати роботодавці, зменшилася на 2,3%, та нараховувала у грудні 2018 року 58,4 тисячі вакансій. Тобто, на одну вільну вакансію претендувало 6 осіб.

Скороченню чисельності безробітних може сприяти розвиток туристичної сфери. Україна займає центральне положення та має величезний туристичний потенціал. Розумне поєднання та раціональне використання всього цього багатства створює широкі можливості щодо розвитку як внутрішнього, так і в'їзного туризму.

Розміри організованого туризму відображають масштаби діяльності туристичних фірм країни (табл. 3).

В 2017 році в Україні діяло 3469 суб'єктів туристичної діяльності (498 туроператорів, 2802 турагенти та 169 суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність), що на 31,6% менше ніж в 2013 році. Така тенденція (до зменшення суб'єктів туристичної діяльності) відповідає світовому досвіду розвитку ринку туристичних послуг. Так, у другій половині ХХ ст. в Європі здійснився перехід від поліпольної структури ринку з

Таблиця 3. Основні показники діяльності туристичних фірм України

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	5071	3885	3182	3506	3469
2. Середньооблікова чи-сельність персоналу, осіб	14703	12378	10294	11338	11236
2.1. У розрахунку на одну фірму, осіб	3	3	3	3	3
3. Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), млн. грн.	5676,3	5566,6	4451,3	11935,7	19022,6
3.1. У розрахунку на одну фірму, млн. грн.	1,119	1,433	1,400	3,404	5,484
3.2. На одного працівника, зайнятого туристичною діяльністю, млн. грн.	0,386	0,450	0,432	1,053	1,693

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [3]

багато численними дрібними та середніми фірмами до олігопольної, при якій великі туроператори контролюють 40-60% цього ринку.

Для покращення рівня розвитку туристичної сфери і відповідно зменшення завдяки цьому рівня безробіття в Україні потрібно застосовувати нові механізми та інструменти впливу. Так, ефективне управління трудовими ресурсами туристичної сфери передбачає: запровадження міжнародних професійних стандартів для працівників туристичної сфери; розробку державних та регіональних програм зайнятості в туристичній сфері; забезпечення належних умов для підготовки і перепідготовки працівників туристичної сфери; забезпечення належного рівня якості освітніх послуг навчальних закладів; оптимізацію системи управління туристичною сферою на рівні держави та регіонів.

Рівень зайнятості в туристичній сфері в цілому відповідає рівню її розвитку в країні чи регіоні. При цьому діє ефект мультиплікатора. Із зростанням рівня розвитку туристичної сфери суттєво зростає рівень зайнятості в суміжних та допоміжних галузях – ресторанному господарстві, транспорті, фінансово-страховій сфері тощо. Зменшення рівня безробіття в Україні можна досягнути, якщо одним з пріоритетних економічних напрямів держави визнати саме туристичну сферу і сприяти її розвитку. Чисельність зайнятих в туристичній сфері залежить від таких складових її розвитку як туристичний потенціал і соціально-економічне середовище.

Отже, для зменшення рівня безробіття в Україні варто розвивати її туристичний потенціал та покращувати рівень соціально-економічного розвитку, оскільки від цих факторів залежить як чисельність туристів так і відповідно чисельність зайнятих в туристичній сфері. Найбільш розвинена туристична інфраструктура у тих регіонах, що мають сприятливі природні умови, вищий рівень життя населення та є більш привабливими для туристів та інвесторів. Для зростання чисельності зайнятих в туристичній сфері важливе значення має соціально-економічне середовище регіонів, оскільки від рівня соціально-економічного розвитку, доходів населення, транспортної доступності, науково-технічного прогресу та соціальної мотивації населення залежить рівень попиту на туристичні послуги, а отже й ресурси праці туристичної сфери.

Програма сприяння зайнятості в туристичній сфері України повинна виконуватись на трьох рівнях – державному, регіональному та на рівні підприємств туристичної сфери за певною схемою.

Державна політика повинна бути спрямована на покращення умов природного приросту трудового потенціалу, покращення рівня охорони здоров'я, створення належних соціальних умов для функціонування і розвитку працересурсного потенціалу, запровадження заходів щодо поліпшення умов праці.

На регіональному рівні слід запровадити наступні заходи удосконалення шляхів формування та використання трудового потенціалу туристичної сфери України та зростання рівня зайнятості населення: адміністративно-правові, соціально-економічні, інноваційно-інвестиційні, просторові. Також на регіональному рівні необхідно сприяти зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не здатні конкурувати на ринку праці. Отже, слід створити робочі місця на туристичних підприємствах, що

будуть доступні для осіб з особливими потребами. У кожному регіоні потрібно встановити мінімальний відсоток зайнятості осіб з особливими потребами на підприємствах туристичної сфери.

Керівники туристичних підприємств, у свою чергу, також повинні сприяти функціонуванню та розвитку працересурсного потенціалу України шляхом вирішення проблем зайнятості, застосування мотиваційних механізмів, розширення системи оплати праці, забезпечення раціонального використання працересурсного потенціалу туристичної сфери, оцінювання професійних характеристик, оцінювання продуктивності праці, забезпечення оптимальних умов праці та відпочинку.

До основних пропозицій покращення розвитку туристичної сфери в Україні та зниження рівня безробіття в Україні варто віднести: пріоритетність туристичної сфери для держави; створення інвестиційно-привабливого образу регіонів та країни в цілому для іноземних та вітчизняних інвесторів; децентралізація фінансових надходжень від туристичної сфери; сприяння маркетингу територій на внутрішньому та зовнішньому туристичних ринках.

З метою підвищення атрактивності різних міст і селищ України для туристів створюються різні організації, об'єднання та проекти. Одним з таких перспективних проектів можна назвати "Місто: Розвиток через Туризм", що є спільною ініціативою Туристичної Асоціації України, Української Асоціації Активного та Екологічного Туризму та тренінгового агентства "ASK", спрямованою на туристичний розвиток малих і середніх міст, сіл і селищ України, трансформацію туристичного простору України. Місія проекту – перетворення міст і сіл України на конкурентоспроможні на внутрішньому та міжнародному ринках туристичні центри (дестинації) через запровадження публічно-приватного партнерства. До основних продуктів даного проекту належать розроблення стратегій, програм, дорожніх карт розвитку туризму в місті, проведення тренінгів туристичної тематики, консультування з питань розвитку туризму в населених пунктах. Стратегії розвитку туризму вже розроблені і впроваджуються для міста Житомир, села Казавчин та інших.

Влітку 2018 року стартував ще один туристичний проект "Туристичні кластери 300+". Місія – сталий розвиток регіонів України завдяки збільшенню туристичної привабливості нашої землі. Мета – створити 300+ туристичних кластерів за 3 роки. Практична реалізація полягає в розвитку соціо-культурної інфраструктури на місцях та запуску МСБ в сфері туризму, створенні нових робочих місць та розвитку регіонів України.

Асоціація індустрії гостинності України у 2017 році також проводила грантову програму "Підтримка розвитку внутрішнього туризму в Україні" для сприяння розвитку внутрішнього та в'їзного туризму як генератора економічного зростання, інструменту об'єднання нації та підвищення його ефективності в економіці дестинацій. Мета конкурсу – розробка якісних програм розвитку туризму в містах, районах та областях України.

Також для покращення розвитку туристичної сфери та відповідно збільшення зайнятих в ній було створено Всеукраїнське об'єднання організацій роботодавців "Всеукраїнська Федерація роботодавців у сфері туризму України" (ФРТУ). ФРТУ об'єднує та представляє інтереси 14 організацій роботодавців. На підприєм-

ствах, які входять до членських організацій об'єднання працює близько 15 тисяч працівників. Основною метою діяльності Всеукраїнської Федерації роботодавців у сфері туризму України (ФРТУ) є представлення та захист інтересів своїх членів для створення високорентабельної туристичної, готельної та санаторно-курортної галузі, покликаної забезпечити потреби внутрішнього і міжнародного туризму з урахуванням особливостей природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного і історико-культурного потенціалу України. Основним завданням Федерації є здійснення різноманітних заходів для гармонійного входження українського туристичного, готельного та санаторно-курортного бізнесу у загальносвітовий ринок туристичних послуг, що відповідатимуть належному рівню комфортабельності для туристів та відпочиваючих, впровадження системи світових стандартів обслуговування, гарантій безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що ринок праці дзеркально відображає більшість полі-

тичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми, які спричиняють поглиблення кризових явищ, стримують структурні зміни, а їх вирішення створює передумови для соціального і економічного зростання. Успішність подальшого подолання кризових явищ, що склалися, потребує комплексної державної та регіональної політики, яка повинна включати реалізацію заходів зі створення додаткових робочих місць, удосконалення податкового законодавства у напрямку розвитку підприємництва і, як наслідок – підвищення фактичного рівня зайнятості та доходів населення.

Значну роль у вирішенні проблеми безробіття може відіграти розвиток туристичної сфери. Входження України в світовий туристичний процес потребує відповідного кадрового забезпечення, оскільки рівень обслуговування в туризмі великою мірою залежить від рівня підготовки працівників. Це є специфічною рисою туристичної сфери, комплексність обслуговування в якій передбачає не тільки значну частку ручної праці, а й значний обсяг міжособових контактів.

1. Лисюк О.С. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України. ВНАУ. 2012. № 4. С. 48–53.
2. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 1(44). С. 106–111.
3. Державна служба статистики України URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 28.05.2019).
4. Скільки українців виїхало на заробітки за кордон за останні чотири роки. Слово і діло. Аналітичний портал: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky> (дата звернення: 28.05.2019).

1. Lysyuk OS Unemployment as a socio-economic problem of the population of Ukraine. VNAU. 2012. № 4, pp. 48–53.
2. Semenova KD Analysis of the impact of the economic crisis on the unemployment rate in Ukraine. Bulletin of socio-economic research. 2012. № 1(44), pp. 106–111.
3. State Statistics Service of Ukraine URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 05.28.2019).
4. How many Ukrainians have gone to work abroad in the last four years. Word and deed. Analytics Portal: Website. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky> (accessed: 28.05.2019).

E-mail: natalkatur@bigmir.net

E-mail: markhonos_sm@ukr.net